

תקציר דוח מסכם לקראת כנס דב לאוטמן למדיניות החינוך 2016, תשע"ז

אתגרים והתמודדויות במעגלי ההשתייכות המשותפים והנפרדים במערכת החינוך החרדי

קבוצת היגוי חינוכית ליצירת חיבורים במערכת החינוך החרדית

"יחד שבטי ישראל"

מנחי הקבוצה:

הרב גבריאל כהן MA

מנהל המרכזים הפדגוגיים במעיין החינוך התורני
ופסיכותרפיסט. מנחה קבוצות דיאלוג בין קבוצות
קונפליקט בחברה הישראלית בעמותת "בסוד שיח".

גב' רחל רוזנברג MA

מנחת קבוצות, מטפלת זוגית ומינית. עוסקת שנים רבות
בהנחיית קבוצות קונפליקט בחברה הישראלית בעמותת
"בסוד שיח". מומחית בהובלת מתודולוגיה ותהליכים
בקבוצות.

רקע

החברה החרדית המתגוננת מתמודדת עם המציאות המשתנה סביבה, הן בתוכה והן מול ההוויה הישראלית העכשווית. החיים המשותפים והצורך ההולך וגובר ביחסי גומלין הופכים את מערכת החינוך שלה למאתגרת יותר ויותר לנוכח מציאות זו. לפיכך נפגשו בחודשים האחרונים אנשי ונשות חינוך משפיעים במסדות החינוך החרדי כדי לקיים שיח פנים-חרדי על ההתמודדות עם המציאות המשתנה סביבנו.

הקבוצה ביקשה לעסוק בשאלות ודילמות שונות:

- שמירה על זהות מול פתיחות והכלת השונה בתוך החברה החרדית ומחוצה לה.
- תפיסת אמת מול מערכות יחסים.
- מקומה של האחריות האישית מול אחריותו של הקולקטיב.

קבוצת אנשי החינוך ייצגה את מגוון הצבעים בחברה החרדית: מזרחים מול אשכנזים, אברכים מול אנשי אקדמיה ומעשה, בעלי תשובה מול חרדים שורשיים, נשים מול גברים, צעירים מול מבוגרים, מודרניים מול אנשי היישוב הישן, ועוד. גיוון זה היה חלק עיקרי באג'נדה של ועדת ההיגוי והמנחים והתגלה כהזדמנות מפתיעה, מרתקת ומרגשת.

הדיון נסב על הקונפליקטים הפנים-קהילתיים ועל היכולת לעבוד יחד בנושאים מהותיים מתוך כבוד, קבלה ושיתוף פעולה, שאינם מובנים מאליהם.

התרגשות ליוותה את עבודת הקבוצה במשך כל המפגשים, גם בשל ההתעוררות הרגשית הטבעית המתלווה לנושא וגם בשל שיתופי פעולה הדדיים ומיוחדים אשר נרקמו בבריתות שבנסיבות אחרות היו בלתי אפשריות. ואולם יחד עם משק כנפי ההיסטוריה הנרקמות לנגד עינינו נחו גם לא מעט חסמים בין תתי-הקבוצות ונשאלו שאלות קשות ברובד הגלוי והסמוי.

כגון:

- האם יש לי סיכוי להיחשב מול מי ששונה ממני ואף פוסל אותי?
- האם יאמינו לי שאני לי לא בהכרח שונה להרע?
- האם אוכל להשפיע כשהגדולים ממני יכריעו?
- איך אוכל להיות חלק בלתי נפרד מקהילה זו, המעוניינת לשמר את ייחודה ונבדלותה?
- איך אוכל כבעל תשובה להנהיג ולהשפיע כשאינ לי מסורת?
- כיצד נשים תוכלנה להשפיע על מגמות חינוכיות וחברתיות בחברה שלי גם כשאינני מנהיגה תורנית?
- איך נוכל להזדהות עם חברה העוסקת רבות בחסד אך נכשלת בהדרה ובאפליה? ועוד שאלות רבות כיוצא באלו.

שאלות מורכבות אלו שימשו תשתית מורכבת ומאתגרת לשיח דיאלוגי מרתק ומרגש. בהשפעתו נפתחו חסמים תפיסתיים ורגשיים לתנועה של שינוי מבורך. חברי הקבוצה מצאו את עצמם מחליפים עמדות (אך לא זהות), הגבולות בין "מי אנחנו" ל"מי הם" היטשטשו, והמבנה הקלסי של "אנחנו" ו"הם" המונע מחדדות והמאפשר הגנות הפך להיות פחות רלוונטי. "יחד שבטי ישראל" היה לאג'נדה של הקבוצה, שהחלה להאמין שאנו מסוגלים לשמר את זהותנו הייחודית והערכית ועם זאת לחיות בשותפות מכבדת ואוהבת עם הדומים והשונים מאתנו. כפי שסיכם זאת אחד מחברי הקבוצה: "אהבת עולם אהבתנו", וכפי ש"השנאה מקלקלת את השורה", אצלנו "האהבה תקלקל את השורה" והיא תנצח!

מטרות הקבוצה

1. למצוא שפה תורנית חרדית שתאפשר התמודדות טובה יותר מול האתגרים החברתיים, הן הפנים-חרדיים והן החוץ-חרדיים.
2. לקדם שינוי **אמיתי** ביחסנו לזולת הדומה והשונה.
3. לקדם תכניות חינוכיות-חברתיות המקדמות שיח ערכי הלכה למעשה.
4. לפתח תכניות לימוד חינוכיות המבוססות על לימוד ההלכה וקיומה.

התהליך

המפגשים החלו עם לא מעט חשדנות וחשש:

- מי ומי ההולכים?
- האם משלנו הם? האם נתקבל כאן? האם אנו דומים או שונים?
- מה תהיינה ההשפעות וההשלכות של ההתרחשות?
- האם נדבר אמת? האם נוכל לגעת בכאב הטורד את מנוחתנו ומדיר שינה מעינינו או שחלילה נטייח?

והמסע החל...

הקולות השונים שעלו יצרו בתחילה תמונה של "שחור לבן", טובים ורעים. "הם הפוגעים", "אנחנו הקורבנות". "הם" (כל האחרים) אשמים בתחלואי החברה החרדית, ו"אנחנו" בסדר גמור.

המבנה של "אנחנו והם" אמנם הכרחי לשימור מנגנוני הגנה ראשוניים בתחילת התפתחות קבוצה, ואף על פי כן החל לצמוח תהליך אמון ונולד מרחב ראשוני של היכרות הנוגעת באחר, מתוך תחושת ביטחון והסכמה.

עם התפתחות הקבוצה ניתן היה לראות כי המורכבות שבחברה החרדית (הדמוקרטית?) הופכת לנוכחת בחדר ומתאפשר קיומו של דיון קוגניטיבי ורגשי סביבה. מנגנוני הגנה

הנשענים על כללים, סטיגמות, סטראוטיפים ודעות קדומות החלו להתרופף, ואת מקום החרדה מפני ה"אחר" הלכו ותפסו הסקרנות ואפילו להכיר ולהתקרב. יותר ויותר התחדדה התחושה שהכרה ב"אחר" שבי והכרה בצרכים שלי ושל האחר כלגיטימיים (כאדם וכחברה) הן הערובה היחידה ליצירת חברה המתקנת עוולות ומונעת עיוותים ודה-לגיטימציה של השונה.

אנשי הקבוצה, אנשי חינוך בתפקידים בכירים, אשר הגיעו מכל קצות וגוני החברה החרדית, התקדמו ממגננה התקפית לפיתוח דיאלוג פנים וחץ-חרדי, דרך ההתפתחות האישית, שנגעה יותר ויותר בתהליכים אוניברסליים רגשיים, המנהלים קונפליקטים ואף דיאלוגים. מצאנו כי גבולות חברתיים ואישיים נחווים כמגנים מפני התקפה, אך גם כמאפשרים גמישות ויצירת פתחים למשא ומתן, ליצירתיות ולהתחברות שאינן פוגעות בזהות הדתית, האישית והחברתית.

בעקבות הכרה זו התחדדו והופנמו העובדות הבאות:

1. "יחד שבטי ישראל": הייחודיות והנבדלות של קהילות שונות בציבור החרדי אינן מחייבות התבדלות והדרה. הן אמנם הכרחיות אבל גם מאפשרות קיום משותף מתוך נבדלות מכובדת.
2. נוצרה אווירה אופטימית ש"הכוח והאחריות הם בידינו, בידי" (כחברה וכפרט). הדרה, עוינות ודה-לגיטימציה לסוגיה הן אמנם תוצאה של חרדה קיומית הנמצאת בבסיס התנהגותנו, אך מבחינתנו היא ניתנת לשינוי, בתהליך, ואינה חייבת להיות מונצחת.
3. המעבר הרגשי אפשר שיח מכבד ופורה במקום שיתוק, עוינות וחוסר שיתוף פעולה.
4. התחדדה ההכרה שהסכמה בינינו איננה מחויבת המציאות כלל, וגם לא שותפות המוחקת את האחר ומשאירה שחקן אחד בזירה. לשון אחר, ניכר כי השותפות לא מוחקת את אחד מן הצדדים וכי ההבנה וההכרה באחר לא מחייבת הסכמה עמו.
5. הודגש והוסכם כי לימוד ההלכה והטמעתה הנוגעים להליכות בני אדם ולקיומה התקין של החברה הם הבסיס לשינוי חברתי מבורך. לימוד זה יאפשר אחדות ללא אחדות.

לסיכום, אנשי הקבוצה עברו תהליך רגשי ומחשבתי מבורך שיצר מהפך. כל אחד מן המשתתפים הפנים דרך התהליך הרגשי שעבר את אחריותו האישית להדרה, לתופעות הקשות של הגזענות ולמחלוקות הפנים-חרדיות.

מסקנות עיקריות

1. חברי הקבוצה העלו בכל המפגשים את תחושת החיסרון של "תורת הלכות והליכות" סדורה בנושאי היחס לחברה בכלל ובמיוחד לאחר ולשונה. התוצאות של חיסרון זה ממשיכות לתת אותותיהן. בראש ובראשונה יש לייצר תורה סדורה כזו, המבוססת על שפת ההליכות, שזכתה להכרה על ידי גדולי התורה החרדים. בד בבד יש ליצור תכניות לימודים להקניית הידע בכל מערכות החינוך. יש להכיר

- בכך שההלכה היא ציר מרכזי ליצירת שינוי חברתי מבורך, ויש להנגיש אותה, בדגש על התחום שבין אדם לחברו.
- את תהליך הנחת היסודות ל"שפת הליכות" ויצירת תורה סדורה כבר הניע הרב ארי אברהם סמג'ה (חבר ועדת ההיגוי וממשתתפי הקבוצה) בספרו "יסודות הליכות השולחן ערוך החמישי".
2. "והשיבות על לבבך": לצד ההלכה יש להעמיק ולהנגיש את היסודות הרגשיים והרעיוניים של ההלכה בתחום זה בהתייחס לשפה הרגשית המשתנה.
 3. "יחד שבטי ישראל" היא תפיסה חשובה שמשמרת את הזהות הייחודית והמסורתית, אך אינה מבטלת כלל שמירה על מערכת יחסים מכבדת ומוקירה.
 4. מסגרות דיאלוג פנים-חרדיות הן הכרח לנוכח הגידול והגיוון של האוכלוסייה. יש בכוחן לפתוח פתח לממשקים עם החברה הישראלית ממקום מוגן ולא מותקף.

תוצרים

תוצרי הקבוצה פותחו בידי חברי הקבוצה בעיקר באמצעות רכיבים הכרחיים שזוהו על ידי חברי הקבוצה כנחוצים לשינוי חברתי.

דוגמאות לרכיבים כאלה:

- הכרה בתופעות של גזענות, הדרה ודעות קדומות וקבלת אחריות אישית בעניינן.
- כדי שיתרחש שינוי יש ללכת בדרך ההלכה המסורה מדור לדור.
- תהליך רגשי והיכרות קרובה במגבלות ההשקפה החרדית הם תנאי לשינוי.
- התהליך של שינוי חברתי חייב להיעשות לאורך ולרוחב – מן המנהיגות ועד לגיל הרך; בפריפריה ובמרכז.

הפרויקטים המוצעים

1. **כתיבת סדרת "קיצור הליכות חברה"**. כתיבת סדרת ספרים של "קיצור הליכות חברה" בידי צוות של רבנים ואנשי הגות וידע. הסדרה תכלול כר נרחב של יחסי החברה והליכותיה ותעסוק ביסודות היחס לזולת. ייכללו בה נושאים כמו חשיבות הפיתוח של מיומנויות חברתיות בדברי חז"ל לאורך הדורות, כבוד האדם, חסד ונתינה, שיתוף ושותפות, דרכים מיטביות לניהול קונפליקטים, קיומה של השונות בבסיס בריאת האדם והיחס התורני הנדרש כלפי זהויות שונות, ויתור, לימוד זכות, ועוד ועוד. מדובר בערכים רבים לתלמידי ותלמידות מוסדות החינוך החרדיים שיהוו בסיס ידע ללמידה והטמעה של "תורת הליכות".

2. **מפגשי חדרי מורים וצוותים פדגוגיים.** ייזום מפגשים של חדרי מורים וצוותים פדגוגיים מתיכונים ומסמינרים חרדיים, השונים מעט בסגנונם אך לא בדרכם החינוכית. המפגשים יתקיימו במתכונת של פרויקט **משותף** ותפיסה חינוכית זהה. מדריכות פדגוגיות ידריכו סטודנטיות וסמינריסטיות ויבנו תכניות פדגוגיות בנושאי הליכות חברה, למשל שפה מכבדת, מניעת גזענות, הדרה ודעות קדומות.
- הסטודנטיות תבנינה במשותף ערכות לימודיות וסדנאות שתייצרנה תהליך מבורך ומקדם דיאלוג וקבלת השונה. באופן כזה הדיאלוג ייעשה בציר אורכי של הנהלות בתי הספר, מדריכות פדגוגיות, סמינריסטיות ותלמידות בתי ספר יסודיים. המיזם כולו ייעשה במשותף בכמה סמינרים שבשגרה לא מתקיימים ביניהם דיאלוג או שיתופי פעולה.
3. **כתיבת תכניות לימודים.** כתיבת תכניות לימודים ופיתוח חומרי למידה תורניים פדגוגיים כדי לבסס את הידע של "תורת הליכות החברה". תכניות הלימודים יקנו את הידע לתלמידים ולתלמידות ויקרבו אותו לעשייה כך שהשפה לא תיוותר רק כידע וזיכרון מטמוני אלא תבוא לידי ביטוי בעשייה היום-יומית של התלמידים והתלמידות. בתכניות הלימודים הללו יושם דגש על הפעלות ועבודה רגשית מנטלית בנושאי תורת הליכות החברה. בייחוד יושם דגש על נושא הדרה, אי-קבלת ה"אחר" והדרך ליצור נבדלות מכבדת ומכילה.
- לצורך הכתיבה יוקם צוות של אנשי חינוך האמונים על הידע בתחום, בשיתוף עם צוות הרבנים כותבי התורה הסדורה של "קיצור הליכות חברה".
4. **מפגש דיאלוג בין קבוצות שונות פנים-חרדיות ששורר ביניהן קונפליקט.** זוהי יוזמה של איש חינוך מחסידות גדולה מאוד בירושלים, המעוניין להפגיש את בני קהילתו החסידית עם קהילת בעלי תשובה אשר הצטרפו דווקא לחסידות זו והם חלק פורמלי ממנה.
- מתחים וקונפליקטים רבים מתקיימים בין הקבוצות הללו. אשר על כן הוצע כי במסגרת פעילות חברתית וחינוכית הנוהגת דרך קבע בחסידות זו יקדמו פתרון להסרת העוינות וחומות הדעות הקדומות שאף יביא לקרבה ולהפריה הדדית.
5. **פרויקט "אקשיבה לקול".** הרקע לפרויקט הוא ההנחה שהמגזר החרדי מורכב מתתי-מגזרים רבים וממגוון דעות, שיטות ועדות ששורר ביניהם מתח, לעתים אידאולוגי ולעתים בנוי על סטיגמות שיוצרות ריחוק ואף במקרים מסוימים אפליה. על מנת ליצור קשר בין קבוצות הרואות זו את זו במבט סטיגמטי נכון לשתף באופן פעיל בבעיות השונות האנושיות שעמן מתמודדים כלל המגזרים ולכוון אותם לראות את האדם שמאחורי הסטיגמה ואת לבטיו וקשייו. לשם כך תוקם סדנה לאנשי חינוך בהכשרה או כהשתלמות. בסדנה ייעשה ניתוח מקיף של מגוון האתגרים של אדם חרדי במגוון תתי-מגזר ובמגוון מצבים. הפעילות תלווה בחוברות של תשובות נבחרות – לקט מותאם לקהל היעד, תוך הצגת מגוון התלבטויות ממגוון זרמי הציבור וניתוח המענה הנכון עבורם.
- התרגום של המענה לשפה אמפתית, מתוך העמדת המשיב במקומו של השואל, ולימוד וחשיבה על מקומו החברתי והאנושי הם אבן יסוד בתשובות באתר, והנחשף אליהן, בייחוד בניסיון סדנאי, חווה את הדברים באופן משמעותי.

פרויקטים חינוכיים נוספים שהוצעו על ידי חברי הקבוצה יוצגו במסמך הסופי.

ההמלצות

1. להגביר את השיח הפנים-חרדי במעגלי החינוך השונים סביב סוגיות "הלכות הליכות חברה" בהקשרים של מציאות משתנה.
2. לכתוב תכניות לימודים לסוגיות ערכיות הנוגעות לסוגיית "בין אדם לחברו", בהתבסס על ההלכה וחיבורה לחיי המעשה.
3. להכשיר צוותי הוראה בהשתלמויות להגברת המודעות ולתת בידיהם כלים יישומיים.
4. לקיים קורס חובה בהכשרת מורים/ות למגוון האתגרים של האדם החרדי במעגלי החיים, על תתי-המגזרים שבתוכו.
5. לקיים מפגשי דיאלוג של אנשי חינוך מקהלים, עדות ואוכלוסיות שונים (ספרדים, אשכנזים, חסידים, בעלי תשובה, חרדים עובדים).
6. לקיים מפגשי דיאלוג של אנשי חינוך ורבנים מובילים בחברה החרדית עם עמיתיהם בחברה הכללית.